

ilustracijami iz srednjeveškega vsakdana. Knjigi sta dodana obsežna povzetka v angleščini in nemščini ter stvarno in imensko kazalo.

Ignacij Voje

Nicola Labanca, **Caporetto : Storia di una disfatta**. Firenze : Giunti Gruppo Editoriale, 1997. 127 strani. (Collana XX Secolo).

Ko naj bi bilo o »Kobaridu« že skoraj vse povedano, vedno znova preseneti izid nove knjige o dogodku, ki je pretresal predvsem italijansko javnost, strokovno in laično, vse odkar se je zgodil. »Kobarid« zato ostaja in se potrjuje kot simbol velike vojne, predvsem italijanske udeležbe v njej.

Knjiga je izšla v *Zbirki XX. stoletje*, ki izhaja šele od leta 1993, pa so nekatere knjige doživle že drugi ali tretji ponatis. Zbirka je namenjena obravnavam dogodkov sodobne svetovne zgodovine, nekaterih njenih temeljnih problemov, od različnih -izmov do revolucij po celotni zemeljski obli, pa gibanj, ki so zaznamovala naš preteklik in vsakdanjik. V zbirki srečamo znamenita italijanska in tuja zgodovinarska imena, ki so prislikala *velike* dogodke politične, ekonomske, kulturne in socialne zgodovine 20. stoletja. Zbirko, ki predstavlja posrečeno stičišče med strokovno raziskavo in množičnim razširjanjem, odlikuje izborna slikovno gradivo, ki v večini doslej še ni bilo objavljeno. Njena značilnost je tudi dopolnjevanje temeljnega besedila s predstavitvijo posameznih vzporednih in dopolnjujočih problematik (pisma, časopisni članki, odlomki spominov, časovne preglednice, ipd.) oziroma z vzporednim dogajanjem npr. na drugem koncu sveta.

Z izvirnimi študijami sta predstavljeni obe svetovni vojni, *velika* iz peresa Maria Insenghija (La grande guerra, Firenze 1993¹, 1998²) in druga svetovna vojna v delu Marca Ferroja (La seconda guerra mondiale. Problemi aperti. Firenze 1993). Velika vojna je torej s knjigo »Caporetto, Storia di una disfatta« dobila že drugo obravnavo.

Čeravno je »Kobarid« po eni strani le ena od postaj italijanske udeležbe v prvi svetovni vojni, je obenem križišče in zato zaseda pomembno mesto v italijanski sodobni zgodovini in zgodovinopisju. Kot poudarja avtor, je »v *dobrem in zlem*« »Kobarid« eden redkih dogodkov italijanske velike vojne, ki so znani tudi zunaj italijanskih meja. »Kobarid« je kot velik vojaški poraz zaznamoval vsakdanji jezik (tudi v nogometnem žargonu je soznačnica za poraze italijanske reprezentance ali celo »samo« nogometnega moštva), izjemnost pa dogodku pridajajo predvsem polemike, ki so označevale spomin nanj. Navkljub bogati bibliografiji o preboju in poveljnikih, ki so tedaj poveljevali, pa po avtorjevih besedah še ni bilo vsega povedanega in so pomembni arhivski dokumenti še nepregledani. V senci velikih dogodkov in ljudi je ostal vojak, ki je mogel delovati le kot krivec v eni od interpretacij krivde za poraz, ki so jo poimenovali »vojaški štrajk«. Zato naj bi avtor osvetlil predvsem ta del zgodbe o »Kobaridu«, to je doživljanje majhnih enot, ki so izgubile 12. soško ofenzivo in jih je Mario Insenghi v knjigi »I vinti di Caporetto nella letteratura di guerra« (Padova 1967) imenoval »premaganci Kobarida«. Zato je N. Labaca »soočil« »klasično« literaturo o kobarškem preboju z najnovejšimi prispevki italijanskega zgodovinopisja.

Vendar pa po polovici knjige, ki je razdeljena v pet sklopov, od dveh vojaških, političnega, do delovanja preiskovalne komisije za ugotavljanje krivde in nazadnje spominskega, moremo ugotoviti, da avtor vendarle ni ostal popolnoma zvest uvodni obljubi o tem, da bo pisal predvsem o vojaku, kar je spričo zapletenosti in prepletanja različnih dejavnikov v bitki tudi težko. Vsekakor nas popelje že v »naslednji dan«, na pot umika in bralca sooči z zanimivo podobo poraženega in umikajočega se vojaka. Poudarja namreč, da je italijanski vojak tokrat izbral sam: kdor ni bil ubit ali ujet, je izbral pot preko Furlanske ravnine v zaledje, podrl je hierarhične in disciplinske ovire ter neorganizirano, pa vendar enotno zapustil strelske järke ter odvrnil orožje. Številna italijanska narečja so tedaj skupaj začela izgovarjati nevarno in grozeče reklo: *Konec vojne!* Vendar ga vojaki niso izrekli med bojem ali po njem in torej ne gre za vdajo nasprotniku. To so izrekli takrat, ko so z rok izpustili orožje in odšli s fronte, da se tja ne bi mogli več vrniti. In to je podoba, ki se je vtisnila v spomin. Vendar avtor skozi celotno besedilo vztrajno opozarja, da so se nekatere enote vendarle trdovratno upirale.

Vprašanje krivde razčlenjuje avtor v sklopu delovanja vrhovnega poveljstva italijanske vojske, nižjih poveljstev in vojaških enot ter njihovih medsebojnih odnosov. Tako naj bi nižja poveljstva zagrešila predvsem nerazumevanje očitnih znakov, kar velja tudi za vrhovno poveljstvo, o prihajajoči ofenzivi, ki tokrat ne bo italijanska, in so nadaljevala z nedejavnim življenjem na t.i. fronti zdravja, kot so pešaki s Krasa imenovali zasnežene vrhove gorske vojne, kjer so bili boji redkejši. In še en pojav je označeval ta del fronte, to je bratenje med nasprotnimi vojaki po sistemu »živi in pusti živeti«, značilno za obdobja miru. Pa vendar je bil ta del fronte, ker je bil strateški, zelo čislán in nazadnje »izbran« s strani vodstva združene avstrijsko-nemške vojske. Precejšnjo pozornost je avtor namenil vrhovnemu poveljstvu italijanske vojske z generalom Cadorno na čelu. Slednjemu očita zamujanje z ukazi, vztrajanje na prvotnih načelih o preboju v Ljubljansko kotlino in proti morju, čemur je general podredil vse in »žrtvoval« konsenz vojakov ter častnikom dal neomejeno moč nadzora in represije nad vojaki. Obenem je podcenjeval velike spremembe, ki so se zgodile v Evropi leta 1917 (splošna utrujenost, upori francoskih vojakov, vkopavanje angleške vojske, vstop ZDA v vojno, prevrati v Rusiji).

Kot je bilo že zapisano, je prodor razgalil številne probleme italijanskega sodelovanja v vojni: železno avtoritarnost poveljstev do vojakov, razcepljenost notranje fronte in strategija generala Cadorne. Slednji je že 4. dan ofenzive v svojem poročilu vso krivdo zvalil na vojake; italijanska vlada je za tisk nekoliko prikrojila obtožujoče Cadornovo poročilo, katerega originalno besedilo pa je že prišlo v tujino in odtod nazaj v Italijo. Iz tega poročila je izšla tudi razlaga za poraz, imenovana vojaški štrajk.

Avtor je v preboju razpoznal različne vojne: vojno posameznih oddelkov, ki so s hitrimi akcijami vendarle ovirale napredovanje na italijansko ozemlje, vojno razoroženih umikajočih vojakov, vojno civilistov na begu. Z vojaškega vidika, kot poudarja avtor, je vdor prešel iz taktike za preboj pri Bovcu in Tolminu v strategijo.

Enega od vzrokov je avtor našel v represiji, ki so jo poveljniki izvajali nad vojaki; izhajala je predvsem iz strahu, da bo vojska države zaradi različnih razlogov prešla v oborožen proletariát; tako so disciplino dosegali s trdo roko, ne meneč se za moralno stanje enot. Zanimivo pa je vsekakor dejstvo, da navkljub represiji ni bilo uporov vojakov, kot jih je poznala francoska vojska spomladi 1917. Skrb zaradi t.i. defetizma v vojski, ki je po Cadornovih ugotovitvah prihajal iz notranjosti države, je vzbujal tudi naraščajoči nemir na notranji fronti; sprožale so ga vrste na kruh čakajočih žensk in otrok, stavke v industriji, težave vojske in policije pri iskanju okoli 100.000 ubežnikov.

Izhajajoč iz teh predpostavk je mogoče tudi razumeti občutek svobode in samostojnosti s strani vojakov, ki so po »Kobaridu« zavestno odvrkli orožje, zavedajoč se, da bi jih moglo doleteti vojaško sodišče. Zanimivo je tudi, da med umikom ni prišlo do obračunavanja med vojaki in nadrejenimi; to odločno dejanje ni v sebi nosilo revolucionarnega duha, temveč je šlo za dejanje miru, ki se je zlilo v miren pohod umirjenih ljudi, na čigar obrazih ni bilo sramu ali srda ali obupa, kot je zapisal nek visoki italijanski častnik.

Toda od Soče do Piave, kot poudarja avtor, ki se mu zdi vidik bojujočih se italijanskih enot v preboju zanemarjen, se niso le umikali, temveč so bolj spočite rezervne enote branile hrbet umikajoči se reki vojakov; borbenost je bila odvisna od učinkovitosti in odločnosti poveljnikov pa od trdnosti in tovariškega duha v enotah. Vendarle je v mitu o »Kobaridu« podoba zloma zasenčila podobo bojevanja. Na novi obrambni črti je bilo mogoče od 63 divizij izpred Kobarida na Piavi mogoče razporediti le še 38 divizij; od več kot 1.800.000 razpoložljivih mož pred 12. ofenzivo je nove bojne položaje moglo zavzeti le še 700.000 učinkovitih mož, 300.000 mož je ostalo od 2. armade, ki je pred tem predstavljala 2/5 celotne vojske. Po 9. novembru je nastopilo novo obdobje, ki ga avtor povzema v kratkih besedah: spremenjeni politični in vojaški dejavniki, nova strategija in taktika, spremenjena ozračje v državi in »bojni duh« enot. Generala Cadorno so zamenjali z generalom Armandom Diazom, po »Kobaridu« je bil vpoklican nov letnik, ki je na Piavi zamenjal enote 2. armade, ki so odšle v zaledje.

Političen pomen poraza je avtor razpoznal v več vidikih. Vojna, ki se je začela na Piavi, je bila drugačna od kraške ali gorske, saj je nova strategija predvidevala predvsem trdovratno obrambo, nezanimarljiv pa je bil tudi delež zavezniških enot. Država in poveljstva so okrepila propagandno dejavnost, poveljniki so večjo pozornost posvečali moralni držbi vojakov, mednje so začeli krožiti »časopisi iz strelskih jarkov« («giornali di trincea»), ki so s preprostim jezikom prebujal tovariški duh; vojaki so dobili nove možnosti za dopust, večja pozornost je bila posvečena vojakom kmečkega

stanu, ki so mogli pri poljskih delih pomagati domačim. To se seveda ni zgodilo čez noč, temveč so spremembe prihajale postopoma. Pokazalo pa se je tudi, da vrhovno poveljstvo italijanske vojske ne more več voditi »svoje« vojne, neodvisno in ločeno od zahtev vlade, ki je nenazadnje pritiskala za končno ofenzivo na Piavi, ki je v mitu dobila ime »Vittorio Veneto.« Toda zaostril se je tudi spor med posameznimi političnimi silami in v zadnjem vojnem letu, ko so patriotične organizacije še vedno pozivale k boju, so se krepile sile, ki so pod vplivom oktobrske revolucije in 14. Wilsonovih točk pozivale k miru. Nenazadnje je prišlo tudi do militarizacije družbe, ki je bila poklicana k izrednemu naporu; industrija in kmetijstvo sta dejavnost osredila na vojaško sfero (Fiat je npr. med vojno število delavcev s 4300 povečal na 40.000 in kapital s 17 milijonov povečal na 200 milijonov). Toda rastoča militarizacija gospodarstva ni zadostovala za zmago v totalni in masovni vojni, potrebni so bili kohezija ljudstva, vojni miti, propaganda. Avtor nadalje razpravlja tudi o življenjskih in delovnih razmerah tistih delavcev in kmetov, ki niso bili vpoklicani in so vojno videli kot »vojno njihove gospode« in ne kot svojo vojno; to je bil problem, s katerim se je država soočala ves čas vojne, ki je bila prva velika preizkušnja enotnosti mlade Italije.

In tako je mit prevladal nad zgodovino. Da bi raziskala razloge za poraz, je italijanska vlada ustanovila preiskovalno komisijo. Toda avtor se je ob tem tudi vprašal, kako naj bi neovirano raziskovali »Kobarid«, ko je notranji minister iz obdobja »Kobarida« postal ministrski predsednik in je bil bivši vojni minister skupaj z bivšim poveljnikom »prebitega« armadnega korpusa povišan v namestnika vrhovnega poveljnika. Ustanovitev preiskovalne komisije ni bila novost v parlamentarnih demokracijah zavezniških držav, ustanovljene pa so bile z namenom nadaljevanja nadzora politične moči vojske v miru, v Italiji pa se je prav tako pojavila bojazen vlade in vojske, da bi vojni nasprotujoče politične sile pod okriljem preiskave prevzele niti. Za osvetlitev političnega ozračja in ciljev vlade v zvezi z rezultati preiskave je Labanca uporabil spomine tedanjega ministrskega predsednika Orlanda, za katere v isti sapi tudi napiše, da so sicer dolgovezni in manj uporabni, toda za to problematiko izjemno koristni. Po Orlandovem mnenju je bila ustanovitev preiskovalne komisije problematična, ker bi rezultati lahko povzročili sovražstvo in zamere. Ker pa je bila neobhodno potrebna, je bilo z njeno ustanovitvijo potrebno zavlačevati, kar mu je uspelo in si je to štel kot poseben uspeh.

Po ugotovitvah komisije je bil poraz izključno vojaškega značaja, zakrivali so ga posamezni najvišji častniki in »moralni padec« vojske; vlada je bila s tem razbremenjena krivde tako glede nadzora nad vojaško pobudo vrhovnega poveljstva kot tudi nad »defetizmom« notranje fronte. Kot ugotavlja avtor, je bilo obširno besedilo, ki je sestavljeno iz treh delov (poročilo, pričevanja, zemljevidi), rezultat pozornega posredovanja med različnimi potrebami, političnimi in vojaškimi, med vrhovnim poveljstvom in vlado, med privrženci Cadorne in Capella, med nevladnimi okolji in intervencionisti. V svojem petnajstmesečnem delovanju je preiskovalna komisija ustvarila zelo bogat arhiv, saj je bilo izprašanih več kot tisoč prič. Rezultati preiskave so poleti 1919 povzročali polemike, ki so se zaključile septembra 1919 v parlamentu z izjavo o hvaležnosti vlade vojski, ki je bila zaslužna za domovino, tako da je intervencionistični dnevnik »Corriere della sera« mogel zapisati, da je »Kobarid« iz kronike prešel v zgodovino.

Z zaključkom polemik o »Kobaridu« so prenehale tudi polemike o veliki vojni, toda spomin na »Kobarid« je bil vedno »pripravljen« za morebitne diskusije. Kot poudarja avtor, »Kobarid« ne povzema celotne zgodbe o Italiji v veliki vojni, vsekakor pa je razkril nekatere vidike italijanskega sodelovanja v vojni, pa tudi pomembne postaje v zgodovini Italije. S tem je imel v mislih sprehod po javni (zlo)rabi spomina in njegovih »pozabljenj«, preoblikovanje in cenzuro spomina, ki so ga odrejali različni režimi, od liberalnega, fašističnega do republike; splošni spomin na veliko vojno je vsa obdobja predstavljal bojno polje, sicer ne krvavo, vendar kruto in neizprosno, polno pomenov in političnih odsefov za zgodovino sodobne Italije.

Prvo povojno obdobje so zaznamovale polemike in številni spomini protagonistov, v tem času pa se je že v prvih korakih fašistični režim razglasil za edinega dediča zmagovite vojne ter se kasneje poimenoval tudi za režim bivših borcev. V obdobju Mussolinijeve vladavine je bilo sicer mogoče pisati o »Kobaridu«, vendar v smislu t.i. patriotične interpretacije, ki je častila bojujočo se maso kot duhovno najboljši del naroda, ki se je žrtvoval za domovino. Mussolini je, da bi iz političnih razlogov utišal glasove o »Kobaridu«, rehabilitiral Cadorno in Badoglia ter tako vrhovno poveljstvo

»razrešil« krivde, kar je bilo potrebno zaradi samooklicane vojne dediščine, ter krivdo vrgel na Giolittijevo »malo Italijo« in njene liberalne vlade. Fašistični režim je nadalje postavil tudi najbolj veličastne spomenike padlim in bojujočim se v veliki vojni ter obenem posegal v spominsko literaturo s prepovedmi ali popravki.

Toda spominsko literaturo, ki so jo pisali častniki, je bilo vendarle težko nadzorovati; v tem obdobju je svojo pot pozornega in natančnega raziskovalca velike vojne začel eden velikih italijanskih raziskovalcev Piero Pieri, in sicer v zgodovinski znanstveni reviji z nizko naklado »Nuova rivista storica«, ki je izhajala pod budnim očesom režima, pa je bila vendarle dopuščena. A tudi fašistični režim je popuščal in vedno bolj dopuščal diskusije o »Kobaridu«. Leta 1930 je v Rimu izšla knjiga Gioacchina Volpe-ja, morebiti največjega zgodovinarja fašističnega režima, »Ottobre 1917. Dall'Isonzo al Piave«; v temeljih se je avtor oprijel patriotske interpretacije, zanimal je tezo o vojaškem štrajku, poraz označil kot težak, vendar primerljiv z drugimi porazi v vojni. S to knjigo je bil »Kobarid« ponovno dovoljena beseda.

Zelo burna dogajanja v Italiji med drugo svetovno vojno so po vojni potisnila v ozadje spomin na veliko vojno, oziroma so v drugačni luči spominjala na trpljenje vojakov in notranje fronte v veliki vojni. Prav v tem času je prva svetovna vojna postala del zgodovine, kjer pa je še vedno živela predvsem patriotska interpretacija. Nje oddaljen odmev je, po oceni Labanca, sicer najbolj temeljita in celovita obravnava Italije med prvo svetovno vojno, »Storia politica della Grande Guerra 1915–1918« (Bari 1969), avtorja Piera Melogranija. Ob približevanju petdesetletnici vstopa Italije v vojno in nekoliko kasneje petdesetletnici »Kobarida« so začele nastajati nove raziskave, ki so ponovno opozorile na elemente presenečenja, zmede in obupa v visokih poveljstvih, v političnih krogih in na notranji fronti. Zgodovinarji različnih političnih usmeritev so se srečevali ob spominu na veliko vojno in »Kobarid«. Avtor omenja predvsem dve deli, ki sta namerno in ostro prekinili s patriotsko interpretacijo; prva se je osredinila na vprašanje delovanja vojaških sodišč (E. Forcella, A. Monticone, Plotone di esecuzione. Processi militari della prima guerra mondiale, 1968), druga pa na porážence kobariškega preboja (M. Insenghi, I vinti di Caporetto nella letteratura di guerra, 1967; kasneje je Insenghi svoje raziskave nadgradil z delom »Il mito della grande guerra. Da Marinetti a Malaparte«, 1970).

Odtlej je italijansko zgodovinopisje naredilo velike korake, sprva je obravnavalo tematike, ki so bile dotlej podvržene patriotski interpretaciji ali cenzuri, kot npr. odgovornost političnih sil, odtujenost, nasprotovanje in samopoškodovanje vojakov v jarkih, avtoritativna ideologija tedanjega liberalnega meščanstva itd. Raziskave so se, kot označuje avtor, obrnile od legalne k realni državi. Labanca izpostavlja nekatera zgodovinarska imena, ki so pomembno vplivala na razvoj zgodovinopisja: Giovanna Procacci se je ukvarjala z nestrinjanjem in odtujenostjo ljudskih množic do vojne, Antonio Gibelli je svojo pozornost usmerjal h kulturnim spremembam in spremembam mentalitete. V središču pozornosti so »mali« posamezniki, zgodovinopisje se je preusmerilo na periferijo. Vendar pa avtor poudarja, da so skupna dediščina spomina in zgodovinopisja vse interpretacije prve svetovne vojne in »Kobarida«, torej ne le najbolj sodobne raziskave.

Petra Svoljšak

Milica Kacin Wohinz, Lavrenčič, Podgornik in Stanger v parlamentu – Discorsi parlamentari degli on. Lavrenčič, Podgornik e Stanger. Trst-Trieste : Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1998. 213 strani.

S tem 27. »belim priročnikom« tržaškega Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček se končuje pomembna pobuda, in sicer objava vseh poslanskih govorov, vprašanj in predlogov resolucij politikov, ki so med obema vojnoma zastopali slovensko manjšino v rimskem parlamentu. V prejšnjih letih je krožek že posvetil samostojne publikacije ponatisom parlamentarnih nastopov najbolj vidnih voditeljev slovenskega nacionalnega gibanja, kot so bili Virgil Šček, Engelbert